

Marxisticko-leninské řešení postavení ženy ve společnosti

Úvahy o příčinách nerovnoprávného postavení žen v buržoazní společnosti a v předchozích společensko-ekonomických formacích, rekonstrukce dějinného, ale i předdějinného vývoje a hledání cest, jak řešit vážný společenský problém, jakým je postavení ženy v komunistické společnosti, prostupují díly klasiků marxismu-leninismu v podstatě od počátku vytváření marxistické teorie.

Postavení ženy ve společnosti je klasicky studováno jak v makrorovině, v širokých společensko-ekonomických souvislostech sociálních struktur jednotlivých společností, tak v mikrorovině, v analýze jednotlivých dějinných forem rodiny a vztahů v této malé společenské skupině.

Materialistické rozpracování a revoluční pojetí postavení člověka, a tedy i ženy v budoucí společnosti se odehrává v nekompromisním boji s náboženstvím, novohegelíánským idealismem, vulgárním materialismem a maloměstáckým šosáctvím. V *Tezích o Feuerbachovi*, v *Německé ideologii*, v *Ekonomicko-filozofických rukopisech z r. 1844*, v díle *Svatá rodina*, *Ke kritice politické ekonomie*, v *Postavení dělnické třídy v Anglii*, v *Kapitálu*, tam všude se řeší otázka rodiny a jejího postavení ve společenské struktuře v jednotlivých společnostech, změny ve funkcích rodiny a postavení ženy v těchto strukturách.

Z hlediska celistvosti výkladu je nejkoncentrovaněji shrnut marxistický názor na vývoj rodiny a postavení ženy v rodině a společnosti v Engelsově práci z roku 1884 *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Svou významnou úlohu sehrála jak v praxi, tak v uvědomování proletářských mas 19. a 20. století. vynikající

kniha představitele mezinárodního dělnického hnutí Augusta Bebela *Žena a socialismus* (1878).

Novou etapu v řešení tohoto problému představují názory V. I. Lenina. Jeho rozbor vychází již z teoreticky rozpracovaných zásad K. Marxe a B. Engelse v této oblasti a jeho orientace směřuje k vytváření nové komunistické morálky, jejíž nezbytnou a podstatnou součástí je i nové postavení ženy ve společnosti a nové vztahy mezi mužem a ženou. Leninovo úsilí je zaměřeno na vykořeňování maloměstáckých postojů k ženě v socialistické společnosti, na její zapojení do řízení a správy státu, na pozvednutí žen ve vzdělání, uplatnění a sebevědomí na úroveň mužů.

Jednou z nejvýznamnějších otázek, jakýmsi klíčem k odhalení podstaty postavení ženy ve společnosti, a tím i osou koncepce postavení ženy za socialismu a komunismu, se stala otázka, zda podřízené postavení ženy v buržoazní společnosti bylo takové od počátku dějinného vývoje lidstva a co je v takovém případě podmínilo.

Přibližně do šedesátých let minulého století, tedy poměrně do pozdní doby, se touto otázkou nezabývala žádná vědní disciplína. Odhalit a vědecky popsat postavení ženy v dřívějších společnostech a její úlohu v rodině bylo úkolem historické vědy. Avšak tato věda byla v daném období ještě zcela pod vlivem pěti knih Mojžíšových. Měšťácká věda tohoto období nijak nepochybovala o názoru církve, že odjakživa existoval pouze jeden typ rodiny – totiž rodiny patriarchální s dominantním postavením muže, který jako bohem vyvolený řídí od nepaměti osudy lidstva, žen a dětí. Vývoj v této oblasti se popíral a o předdějinném období měla měšťácká věda jen mlhavé, většinou pravdě neodpovídající představy.

Přesto se začaly postupně objevovat poznatky, které naznačovaly, že rodina a postavení ženy ve společnosti byly v minulosti jiné, než jak se dosud předpokládalo. Rouška skrývající tajemství společenského uspořádání dřívějších společností se odhalovala pomalu a s mnoha omyly. Přispěl k tomu vedle J. J. Bachofena zejména L. H. Morgan dílem *Pravěká společnost neboli výzkumy průběhu lidského pokroku od divoštství přes barbarství k civilizaci* (1877), významným pro potvrzení materialistického pojetí dějin a klasiky marxismu velmi oceňovaném.

K jakým poznatkům dospěl marxismus, pokud jde o vývoj společnosti a postavení ženy v ní? B. Engels poukázal na velmi významný metodický postup marxistické dialektické metody aplikované na společnost, spočívající v tom, že zkoumání produkce a reprodukce bezprostředního života — tedy onoho rozhodujícího momentu v dějinách — je dvojího druhu. Jednak je to produkce životních prostředků, jednak produkce lidí samých. Čím nerozvinutější je společnost a čím omezenější jsou její výrobky, tím větší měrou ovládají společenský řád rodové svazky. V rodové společnosti se však vyvíjí dělba práce, produktivita práce, rozvíjí se soukromé vlastnictví, směna, zhodnocování cizí pracovní síly. Staré rodové zřízení se rozpadá, vzniká třídní společnost a stát, v němž je rodinný řád a postavení ženy podřízeno majetkovému řádu, v němž probíhají třídní boje, v němž existuje nejen poroba člověka člověkem, ale poroba ženy mužem.

Klasikové marxismu přesvědčivě dokázali, že „přirozená“ podřízenost ženy od vzniku lidské společnosti je náboženským mýtem, který ochotně převzala i měšťácká věda. Dospěli logickou abstrakcí k stejnému názoru jako později Morgan, jehož objevy původní matriarchální pospolitosti přirovnával Engels k Darwinově objevu evoluční teorie a Marxově objevu nadhodnoty.

V předmluvě k *Původu rodiny* z roku 1891 charakterizoval Engels mateškoprávní rod jako stěžejní osu, kolem níž se točí celá věda a od jejíhož objevení je teprve známo, kterým směrem a po čem je třeba pátrat a jak mají být výsledky bádání

uspořádány [Marx - Engels 1950 : 215 až 216].

Zájem o tento problém je pochopitelný. Ze zvrácení mateřského práva vyvozuje Engels „světodějnou porážku ženského pohlaví“ [Marx - Engels 1967 : 90]. To je onen přelom, který vede ke zbavení důstojnosti ženy, k její porobě, k tomu, že se stala otrokyní muže a pouhým nástrojem na rození dětí. Tato situace trvá v zastřené podobě i v měšťácké společnosti, která to vše pokrytecky zastírá, odívá do mírnější formy, avšak neruší.

Engelsova teze tedy zní: Původní rovnost, či dokonce nadřazenost ženy ve společnosti, vyplývající z toho, že potomstvo mohlo být určováno pouze po přeslici, byla vývojem soukromého vlastnictví a změn s ním souvisejících zvrácena. Tento zvrat je jednou z nepronikavějších revolucí, jakou lidé zažili [Marx - Engels 1967 : 89].

Engels chápal matriarchát jako univerzální historické stadium. Mateřský rod je původní společenskou formou, je to vývojové stadium prvobytné společnosti. Materiálním předpokladem vlády žen v prvobytné epoše je komunistické hospodářství. Přitom množství práce, kterou žena v prvobytné společnosti vykonává, kdy je prací vlastně zavalena, není v rozporu s jejím vládnoucím postavením. Na adresu buržoazní historiografie Engels říká: „Představa, že žena byla na počátku společnosti otrokyní muže, je jednou z nejabsurdnějších představ, které byly převzaty z osvěcenství osmnáctého století. U všech divochů a u všech barbarů nižšího a středního stupně, zčásti ještě i u nejvyššího stupně, má žena nejen svobodné, nýbrž i nanejvýš vážené postavení“ [Marx - Engels 1967 : 83].

Žena tedy nebyla od počátku otrokyní muže, pád mateřského práva byl podmíněn řadou hlubokých přeměn v ekonomice a společenských poměrech prvobytné společnosti. Porobení ženy vzniklo jako *historická* kategorie a zanikne spolu s odstraněním příčin, které je uvedly v život.

Marx a Engels hovoří o první dělbě práce jako o dělbě práce mezi mužem a ženou. Tato dělba práce, podmíněná biologickým posláním ženy, vedla k tomu, že žena nemohla dělat to, co muž ani na

prvních stupních vývoje společnosti, kdy mezi nimi nebyl ekonomický rozdíl ani jeho ideologické vyjádření. Byla méně pohyblivá, byla „slabší“, přiváděla na svět potomstvo a musela o ně pečovat. Bylo nemožné, aby v době, kdy hlavní zdroj potravy představoval lov, byla rovnocennou partnerkou muže. To nemá nic společného s naivní představou, že obstarávání potravy bylo výhradně mužskou záležitostí, na níž se žena nepodílela. Jde o to, že mužská část prvotní hordy měla práve z důvodů své biologické odlišnosti prvenství v obstarávání zdrojů obživy, měla větší svobodu. Proto také i později, podle tehdejší dělby práce v rodině, byl muž vlastníkem nástrojů a toto vlastnictví si zachoval i v období zavedení chovu dobytka, zpracování kovů a orby. Engels o tomto pozdějším období říká: „... bylo úkolem muže opatřovat potravu a k tomu potřebné pracovní prostředky, a ty byly také jeho vlastnictvím; došlo-li k rozvodu, odnesl si je, tak jako si žena ponechávala své domácí nářadí“ [Marx - Engels 1967 : 89].

První dělba práce byla podmíněna biologicky. Biologická podmíněnost vedla k tomu, že žena byla ve většině případů více závislá ve zdroji obživy sebe samé a svých dětí na muži než muž na ženě. Engels oprávněně poukazuje na to, že tato dělba práce se ve společenském vědomí neodrážela v podřízeném postavení ženy, neboť ve staré komunistické domácnosti bylo vedení domácnosti, které obstarávaly ženy, právě tak veřejnou, společensky nezbytnou prací jako opatřování potravin, které obstarávali muži [Marx - Engels 1967 : 105].

Jakmile vedení domácnosti pozbylo své veřejné povahy a stalo se soukromou službou, což byl proces podmíněný růstem bohatství, pudilo to muže k tomu, aby zvrátili tradiční dědičnou posloupnost v mateřské linii ve prospěch svých dětí, aby nastolili posloupnost v linii otcovské.

Zatímco Bachofen vysvětlil příčiny změny matriarchátu v patriarchát vývojem náboženských představ, v nichž noví bohové zatlačují staré, poukázal Engels na ekonomické příčiny soustřeďování bohatství a vlády v rukou mužů: „Divoký“

válečník a lovec se spokojil v domě s druhým místem po ženě; »mírnější« pastevec, zakládající si na svém bohatství, sedl na první místo a ženu zatlačil na druhé“ [Marx - Engels 1967 : 188]. Po celá tisíciletí si také toto první místo udržel, stal se pánem a majitelem ženy.

Klasikové marxismu viděli východisko opětovného osvobození ženy ve vytvoření společensko-ekonomických podmínek pro vstup žen do produktivní práce. Tento dějinný okamžik nastal v období první průmyslové revoluce, která přes obrovské strádání a oběti znamená počátek emancipace ženy. Je zásluhou K. Marxe a B. Engelse, že přes drastickou formu vykořisťování ženské a dětské práce odhalili i její zárodečnou pokrokovou podstatu. Marx charakterizuje v *Kapitálu* tento proces slovy: „... velký průmysl tím, že přiděluje rozhodující úlohu ve společensky organizovaném výrobním procesu mimo obvod domácnosti ženám, mladistvým a dětem obojího pohlaví, vytváří ekonomickou základnu pro vyšší formu rodiny a poměru mezi oběma pohlavími“ [Marx - Engels 1954 : 520].

Přestože proces osvobozování ženy začíná v buržoazní společnosti, nelze jej v jejím rámci definitivně vyřešit. V dopise G. Quillaume-Schackové B. Engels píše: „Skutečnou rovnoprávnost mužů a žen lze podle mého přesvědčení uskutečnit teprve tehdy, až bude zrušeno vykořisťování jedněch i druhých kapitálem a až se práce v domácnosti, prováděná nyní individuálně, změní v odvětví společenské výroby...“ [Marx - Engels 1952 : 351].

Na teoretické názory Marxe a Engelse navázal v období přípravy a realizace proletářské revoluce V. I. Lenin. Stejně jako Marx poukázal na to, že v důsledku zavádění strojů se zvyšuje používání ženské a dětské práce. V rané práci *Vývoj kapitalismu v Rusku* však již konstatoval, že přesto, že kapitalistická továrna uvádí tyto kategorie dělnického obyvatelstva do zvlášť těžkého postavení, přitahuje je na druhé straně k účasti na společenské výrobě, popohání jejich vývoj a zvyšuje jejich samostatnost [Lenin 1952 : 535, 536].

Lenin neustále vyzýval ruské dělnice a příslušnice chudého rolnictva k zapojení

do revolučního hnutí, do boje proti ruskému carismu a válce. Považoval ženskou část ruské dělnické třídy a chudého rolnictva za organickou součást revolučních sil a strana také osvětově mezi těmito masami žen působila. Přes velmi těžkou situaci v zemi po vítězství socialistické revoluce, přes rozvrat a občanskou válku a intervenci nezapomínal Lenin nikdy na ruský ženský proletariát. V projevu na IV. městské konferenci s bezpartijními dělnicemi v Moskvě v září 1919 řekl, že každý dělnický stát, který přechází k socialismu, bude mít dvojí úkol. První spočívá v radikálním převratu v zákonodárství týkajícím se ženy. Sovětská moc uskutečnila demokracii ve větší míře než všechny ostatní, nejvyspělejší země tím, že ve svých zákonech nenechala ani nejmenší náznak nerovnoprávnosti ženy. Již první zákony sovětské moci se týkaly stejné odměny za stejnou práci, státní ochrany mateřství a dětí a zrušení rozdílu mezi dětmi narozenými v manželství a mimo manželství. Zákony ovšem, byť dokonalé, jsou podle Lenina teprve počátkem osvobozování. K úplnému osvobození ženy a jejímu zrovnoprávnění s mužem je třeba, aby existovalo společenské hospodářství a aby se žena zúčastnila společenské produktivní práce. Lenin přitom důrazně upozorňoval, že nejde o to nastolit rovnost mezi mužem a ženou v produktivitě práce, v množství práce, v délce pracovní doby a v pracovních podmínkách, že jde o to, aby žena nebyla utiskována proto, že zaujímá jiné hospodářské postavení než muž. Lenin vytyčil další rozhodující podmínky vedoucí k osvobození ženy, které je možné realizovat až za socialismu a jejichž uskutečňování není ani lehké, ani rychlé. Patří mezi ně minimalizace prací v domácnosti, které označuje za nejméně produktivní, za nejprimitivnější a nejtěžší práce, jež žena koná. Dalším významným krokem je vybudování vzorných jídelen a předškolních zařízení. Usiloval o co největší aktivizaci žen, protože má-li osvobození dělníků být dílem dělníků samých, pak stejně tak osvobození dělnických žen musí být dílem těchto žen. Dělnické ženy se musí samy starat o rozšíření takových zařízení, která postupně povedou k úplné změně

jejich dřívějšího postavení [Lenin 1955 : 32–38].

Lenin ostře kritizoval mladou sovětskou moc za to, že v tomto směru neopatrjuje dost starostlivě výhonky komunismu, a ve *Velké iniciativě* napsal: „Společné jídelny, jesle, mateřské školy – to jsou příklady oněch výhonků, to jsou ony prosté, všední, nic bombastického, mnohomluvného a slavnostního nepředpokládající prostředky, které jsou *skutečně* s to *osvobodit* ženu...“ [Lenin 1962 : 423].

Názory Marxe, Engelse a Lenina dosud nepozbyly své aktuálnosti. Leninův předpoklad, že osvobození ženy z tisícileté poroby je i v socialistické společnosti procesem, se rovněž ukázal pravdivý. Socialistická společnost v mnohém zcela zásadně změnila postavení ženy. Nejmarkantnější jsou tyto změny v oblasti práce, vzdělání a politickém uplatnění žen. Přesto ještě zaujímá žena jiné společenské postavení než muž. Je méně svobodná, má omezenější společenské a pracovní možnosti, neboť značná část domácích povinností, včetně výchovy dětí, spočívá v mnoha našich rodinách především dosud na ní. Je ještě do určité míry obestřena řadou přežitků, které historie po tisíciletí nashromáždila a které jí samotné svazují ještě mnohdy ruce. Přes tyto a jiné obtíže proběhl v naší společnosti zásadní společenský převrat v postavení ženy, který prověděl správnost marxisticko-leninského pojetí ženské otázky.

Teorie marxismu-leninismu a praxe socialistických zemí zcela vyvrátily názory buržoazní vědy o ženě, o správnosti jejího podřízeného postavení v rodině a společnosti. Přesto její pozůstatky ve vědomí lidí dosud působí a brzdí prohlubování rovnoprávného postavení ženy v denním životě.

Ve světové buržoazní sociologii je shromážděno velmi mnoho pseudoteorií a nevědeckých argumentů týkajících se ženy. V ideologické rovině představuje spor mezi idealistickou a marxistickou společenskou vědou o pojetí úlohy ženy ve společnosti jeden z významných článků celkového boje mezi těmito protichůdnými ideologiemi. Svou úlohu sehrála v postoji k ženám i česká buržoazní sociologie.

Pojetí ženské otázky v české buržoazní sociologii

Lze říci, že buržoazní sociologie jako celek odhlíží od společenských podmínek, které ženu v průběhu dějin ztvárňovaly a podmiňovaly její vývoj, její společenské postavení. Ve svém hlavním myšlenkovém proudu vychází v podstatě z křesťanského názoru, že duševní schopnosti žen jsou ve srovnání s duševními schopnostmi mužů nižší, což zapříčiňuje rozdílnost ve společenské dělbě práce a jejich sociálně ekonomických rolí ve společnosti. Typickým rysem buržoazních přístupů je orientace na tzv. biologickou teorii ženy, s jejímiž pozůstatky se setkáváme v myšlení lidí dodnes. Její podstatou je názor, že mateřská funkce ženy podmiňuje její nižší intelekt, vyšší emocionalitu, menší schopnosti a talent ve srovnání s mužem. Na rozdíl od křesťanského pojetí nejsou tyto rozdíly dány božskou vůlí, ale přírodními danostmi ženy, psychicko-fyziologickými vlastnostmi, které jsou vrozené a nezměnitelné.

Buržoazní sociologie také hledá „osudovou“ (a nikdy nenalezenou) a také nedefinovatelnou „věčnou podstatu ženství“. ono „ewig Weibliches“, věčné ženské rysy odlišné od mužských.

Biologické teorie ovlivnily zejména v krásné literatuře řadu krajních postojů k ženám, z nichž lze na jedné straně například uvést nenávistný postoj F. Nietzscheho, na straně druhé pak Goethovo zbožnění ženy, v němž je považována pro svou citovost a submisivitu za zjemňující živél tohoto světa, jemuž vládne muž.

Česká buržoazní sociologie jako apologetická odnož západoevropské a americké sociologie rovněž chápala ženu jako bytost, která má na rozdíl od muže nižší kvality, a to jak intelektuální, tak mravní. Ve značné míře přebírala biologickou teorii ženy, zdůrazňovala kult mateřství a zabráňovala pronikání marxistického pojetí ženy do vědomí širokých lidových mas. Hlásala plnou podřízenost a poslušnost ženy a její hmotnou i duchovní závislost na muži.

Snažila se vytvářet různé typologie, rozděluje muže a ženy podle různých charakteristik do skupin, které se od sebe

lišily. Jakkoli byly tyto typologie rozdílné podle toho, jak se autoři lichotivě či méně lichotivě vyjadřovali o různých schopnostech a vlastnostech mužů a žen, měly, pokud jde o ženy, společné znaky. Všechny obsahovaly poukaz na to, že ženy jako uchovatelky rodu jsou bytostmi převážně citovými, mají praktické myšlení a jednání a jsou konkrétní až přízemní.

V české buržoazní sociologii to byla A. Dratvová, která roztrídila ženy z hlediska nadání, zájmů a práce na jednotlivé typy. Z biologické teorie převzala první typ pykniky, ženy pasívní, neprůbojné, pečlivé, povrchní a málo cílevědomé, která patří zcela do domácnosti. Druhým typem jsou podle ní organizátorky, které sice mají mnoho mužské průbojnosti a myšlení, jsou však povrchní a roztržštěné. Třetím, zcela vzácným typem jsou tzv. ženy tvůrčí, které se vyrovnají mužům i v nejvyšších činnostech, jako je činnost zákonodárná, spisovatelská, řízení velkých podniků apod. Avšak bez ohledu na typ dospěla Dratvová k závěru, že pravým posláním ženy je mateřství, péče o domácnost a manžela.

Průměr žen je podle ní typický neložickým myšlením, které bývá vlastně jakýmsi asociativním vázáním myšlenek, ovládaných citem. Žena má podle Dratvové menší schopnost abstrakce než muž, její myšlení je intuitivní a rozhodování se řídí mocným citem. Na prvním místě je u ženy touha provdat se. Má se ovšem vzdělávat, neboť vzdělání ji zjemňuje a kultivuje.

Koncepce Dratvové směřovala k obhajobě jednou provždy daných kvalit žen, které nelze změnit. Intelektuální priorita muže je přírodní daností, stejně jako inferiorita ženy. Muž a žena se doplňují, žena hraje úlohu podřadnější, je to přírodní, na lidské vůli nezávislý zákon. Vzdělání a výchova žen je nutná a správná, avšak vede jen k zušlechtění ženy, má charakter kvantitativní, nikoli zásadní [Dratvová 1947 : 17].

Rovněž K. Černocký poukazoval na to, že žena jako společnice muže má nárok na společenský a kulturní život, ale zásadně nelze dělat mezi schopnostmi muže a ženy rovnítko. Toto stanovisko se snažil podpořit tzv. „vědeckými hledisky“. Tak

například jako argument proti ženám uváděl, že již před narozením je rozdíl v tepu dětí mužského a ženského pohlaví, že každý krychlový milimetr ženiny krve má o milión krevních tělísek méně než krve mužovy, že krev ženy je tvořena vodou z 80 $\frac{0}{10}$, zatímco krev muže jen z 75 $\frac{0}{10}$, apod.

Proto z fyziologického hlediska je podle tohoto autora otázkou, pro jakou práci se žena hodí, pro jakou má schopnosti. Velmi vágními argumenty Černocký dokumentoval, že ženy mají vratkou biologicko-psychologickou základnu, a proto nemohou zastávat vedoucí místa a zodpovědné postavení jako muži [Černocký 1947 : 56]. To ovšem ženám nevytýkal. Považoval to za jejich „přirozenost“. Snažil se rozdělit svět práce na oblasti vhodné pro muže a pro ženy. Vodítkem mu přitom nebyla menší fyzická síla nebo mateřské poslání žen, ale „neměnná podstata ženstva“.

Dospěl k závěru, že žena se může uplatnit jen v některých pracovních oblastech – tam, kde je důležitá obratnost prstů, při psaní na stroji, při výuce jazyků, ošetřování nemocných, lidumilné činnosti. Nedovede se vypořádat s neočekávanými a náhlými změnami, nemá mužův klid a rozhled. Je trpělivá, spíše trpná, není pracovně houževnatá [Černocký 1947 : 71].

Běžným argumentem používaným v buržoazní sociologii je poukaz na to, že mezi těmi, kteří se vyznamenali mimořádnými výkony, je jen velmi málo žen. Při statistickém šetření o výskytu nadprůměrné inteligence v Československu v roce 1927, které prováděl F. Weyr, se v základním souboru, který činil 293 osob, objevilo pouze 8 žen – Božena Němcová, Tereza Nováková, Žofie Podlipská, Karolína Světlá, Růžena Svobodová, Marie Bittnerová, Hana Kvapilová a Otýlie Sklenářová-Malá [Weyr 1927].

Na problém malého zastoupení žen mezi vynikajícími jedinci poukazuje mnoho buržoazních autorů. V naší buržoazní sociologii to byl např. Otto Kapp, který polemizoval s marxistickým přístupem takto: Můžeme obhájit rovnost pohlaví a tvrdit, že jen společenské zřízení znemožňovalo ženám, aby ukázaly svoje schop-

nosti? Jestliže příroda musela ženy vybavit pro jejich nejvážnější úlohu, mateřství, jak po stránce duševní, tak po stránce tělesné zvláštním způsobem, je těžko představitelné, že by to nešlo na úkor ostatních úkolů společných oběma pohlavím. Proto není možné očekávat od žen tytéž výkony jako od mužů, neboť ženský organismus má o jednu nesmírně důležitou úlohu více.

Stejně jako Weyr srovnával Kapp počet významných mužů a žen, a i když připouštěl, že na jednostranném uplatňování žen mají vnější nepříznivé podmínky nemalý podíl, považoval rozdílnost přírodou daných, vrozených předpokladů za stejně nepopíratelnou. To, že se ženy neuplatnily jako komponisté a dirigenti, uváděl jako důkaz existence mocnějších a vyhraněnějších vloh u mužů. Rozdíl mezi duševními výkony mužů a žen považoval za daleko větší než mezi výkony tělesnými [Kapp 1946].

I Kappovo vysvětlení se opírá o přirozené dispozice ženy. Laskavě omlouvalo příčiny nedostatků ženy. Nelze ji odsuzovat za to, že se nevyrovná mužů, neboť má vynikající poslání – přivádět na svět děti. Příroda ji proto vybavila jinak než muže nejen biologicky, ale i duševně.

Podobné stanovisko k ženám zaujímal i nejvýznamnější český buržoazní sociologové. Tak například M. Chalupný nevyjádřil přímo negativní názor na ženy, ale svým pojetím se velmi blížil již uvedeným názorům. V díle *Vývoj lidské společnosti* napsal, že žena je bytost více biologická než muž, blíží se i dobou svého vývoje tělesného více ostatnímu tvorstvu než muž; muž je bytost více sociologická, postup tělesného chřadnutí a úbytek duševních sil je u něj menší. Žena je blíže základu, muž vrcholu života lidského [Chalupný 1935 : 200].

Arnošt Bláha poukazoval na to, že ženinost lidství má být uznáno po stránce politické, hospodářské, právní, kulturní a mravní. Žena má právo na plnost životního obsahu a má se jí dát vše, co jí po lidském právu náleží. Tím ovšem není řečeno, že by jí mělo být dáno totéž co mužů [Bláha 1933 : 43].

Smysl této slovní ekvilibristiky spočívá v tom, že ženě se má podle Bláhy dostat

práva na širší a hlubší vzdělání, práva vstupovat do různých povolání, a dokonce se i přímo zapojovat do politického života. Nesmí se však zapomínat na její mateřské povinnosti, „... jako muž, když si zvolí povolání, tak i žena, když se provdá, musí to být chápáno tak, že si zvolila za poslání vytvoření rodiny a že se vzdala ne sice všech ostatních povolání, ale alespoň těch, která se nesrovnávají s řádným plněním povinností v kruhu rodinném“ [Bláha 1937 : 276].

Přes proklamovanou rovnoprávnost a rovnost ve všech oblastech života je podle Bláhy hlavní povolaní ženy v rodině. Může něco dělat navíc, pokud má k tomu čas a možnosti, ale prvořadou úlohu musí sehrát v domácnosti. Je typické, že v souvislosti s rodinou se tento autor ani slovem nezminil o muži. Muž je „od přírody“ povolán k činům, k zaměstnání, k výkonům mimo domov. Bláha byl ovšem buržoazní demokrat. Proto zdůrazňoval nutnost ženina vzdělání, a dokonce vstupu do politického života a do zaměstnání.

Rovněž v *Sociologii inteligence* se zamýšlel nad údělem žen a jen velmi opatrně formuloval myšlenky, které by snad mohly ženám bránit v uplatnění v „praktickém životě“. Uvažoval o tom, zda takové rysy žen, jako například emocionalita, nepřímost, nevědomost, by mohly v případě zapojení žen do veřejného života a práce poškodit obsah práce v náročných povoláních. Zamýšlel se nad „darem intuice“, který prý ženy mají, což je schopnost vidět do nitra věcí, která však kontrastuje s mužskou schopností myslet v obecnostech a pomalu, rozvážně argumentovat. Dospěl k závěru, že by bylo problematické zaměstnat ženu-intelektuálku například v legislativě, která žádá dalekosáhlých hledisek a schopnost nejrůznějších zorných úhlů. Stejně by tomu mohlo být v politice, neboť ženy jsou emocionální a mají sklon k exaltaci a to by mohlo být osudné pro veřejné záležitosti i pro rodinný život [Bláha 1937 : 278].

Racionálním smyslem buržoazních teorií o ženě je úsilí zabránit jí vykonávat náročná povolání, zabránit jejímu hlubokému profesionálnímu vzdělání, potlačit její nadání a schopnosti, a tím ji udržet v područí jak v rodině, tak ve společnosti.

Tomuto cíli sloužila i česká buržoazní sociologie. Avšak přes abstraktní úvahy zpochybňující schopnosti ženy vykonávat povolání a působit mimo okruh rodiny byla zaměstnanost žen v první republice vysoká. V roce 1930 bylo u nás zaměstnáno 1422 tisíc žen, tj. 25,5 % všech výdělečně činných osob, což je míra zaměstnanosti žen, jaké dosahují některé kapitalistické země teprve v současné době. Tato míra ekonomické aktivity žen byla dána rozvojem průmyslu a koncentrací kapitálu, provázené třídní polarizací charakteristickou pro vyspělou buržoazní společnost.

Úsilí dosáhnout maximálních zisků vedlo k tomu, co již popsali klasikové marxismu-leninismu — k poptávce po levnější, třeba méně kvalifikované pracovní síle — po ženách. Již A. Bebel vystihl nedobrovolný konkurenční boj mezi mužskou a ženskou pracovní silou, kdy ženská síla vytlačuje ze zaměstnání muže, kteří, protože chtějí žít, nabízejí zase laciněji svou pracovní sílu a tato nabídka zase stlačuje mzdy dělníci. Snižování mezd se tak stává šroubem, který zvyšuje nabídku rukou [Bebel 1962 : 205].

Česká buržoazní sociologie odrážela veškeré charakteristické rysy buržoazního postoje k ženám. Na jedné straně vyzvedávala mateřství a úlohu ženy v domácnosti, chválila pracovitost ženských rukou, na druhé poukazovala na její duševní inferioritu. Ještě ve čtyřicátých letech dvacátého století opakovali čeští buržoazní sociologové „přírodovědné“ argumenty konce devatenáctého století. Žena měla být v područí nikoli jen „ideologicky“, jako v koncepci křesťanství, ale na základě „objektivních“, „přírodovědných“ argumentů, na základě rozdílného složení krve ve srovnání s mužem, počtu srdečních tepů, váhy mozku apod. Do povědomí širokých lidových mas mělo proniknout vědomí, že emancipace ženy je neoprávněným požadavkem, pseudoproblémem, neboť myšlení ženy a její schopnosti jsou nižší než u muže.

Moderní přírodověda považuje za hrubý vulgarismus, vyvozují-li se z anatomicko-fyziologických rozdílů mezi mužem a ženou rozdíly v intelektu a morálních vlastnostech. Marxistická věda vysvětlila, proč se v dějinách ženy podílely na vě-

deckých objevech a umění menší měrou než muži. Příčina nespočívá v nedosta-
tečném nadání a schopnostech žen, ale
v názorech na ženu, v úkolech, které byly
na ni kladeny, v zaměřenosti ženského
vzdělání (pokud je vůbec získávala), v ro-
lích, které ji společnost určila. Historicko-
materialistický pohled postihl sociálně
ekonomické okolnosti, které formovaly
možnosti žen v jednotlivých společensko-
ekonomických formacích a ohraňovaly
uplatnění jejich schopností a nadání.

Obzor ženy byl po celá tisíciletí ome-
zenější než obzor mužů, třídní antagonis-
tické společnosti deformovaly její mo-
žnosti a až na malé dějinné výjimky strik-
tně stanovovaly její úkoly. Od dob řecké-
ho starověku se zdůrazňoval practicismus
ženy, přizemnost, omezenost, ale i praco-
vitost a zodpovědnost za sféru domácího
hospodářství, zatímco velký svět byl po-
važován za svět mužů.

V tomto historickém společenském rám-
ci se formovaly i vlastnosti žen. V bur-
žoazní sociologii však nejsou chápány ja-
ko historicky podmíněné, ale jako přímo
vyvěrající z biologie ženy. Buržoazní so-
ciologie vytýká ženám malichernost, pro-
lhanost, falešnost a klevetnictví, menší
smysl pro pravdu a přesnost. Z dobrých
vlastností jí pak připisuje především vel-
kou míru soucitu, laskavosti, odpor k bru-
talitě a ochotu pomáhat bližnímu. Tyto
vlastnosti však chápe jako neměnné, věč-
ně spjaté se ženami. Avšak pravdivé vy-
světlení spočívá jinde než v hormonech.
Vlastnosti lidí, stejně jako morálka a jiné
jevy společenské nadstavby, nejsou jed-
nou provždy dané, ale jsou historicky
podmíněné. Ženy jako utiskovaná část
třídních antagonistických společností ne-
mohly většinou dosahovat svých tužeb a
přání otevřeně, byly závislé na otci, brat-
ru, manželovi, a tak se u nich pěstovaly
vlastnosti, jako je „ženská lživost“, umě-
ní skrývat vlastní myšlenky, neupřímnost
a jiné záporné povahové vlastnosti. Vel-
mi správně spojuje J. B. Furst jak zápor-
né, tak kladné povahové vlastnosti žen
s objektivní nutností žen bránit se útisku
a opovržení společnosti. Také soucit se
slabými a trpčícími, něha a slitování, které
jsou u žen shledávány častěji než u mužů,
pramení z toho, že ženy, samy postižené,

dovedou lépe pochopit situaci těchto je-
dinců [Furst 1961 : 200].

K tomu přistupuje i společenská vý-
chova a kontrola. Od muže se neočekává,
že by dával v těžkých životních situacích
příliš najevo svoji bolest, naopak u ženy
by se takové jednání označilo na nedosta-
tek citu. To vše ve velmi složité transfor-
maci ovlivňuje i vnější projevy lidí a
utváří povahy mužů a žen určité historic-
ké epochy.

Existence socialistických zemí poprvé
v dějinách prolomila praktickými příkla-
dy bariéru, kterou mezi muži a ženami
vybudovala náboženství všeho druhu a
buržoazní věda. Socialistické země posky-
tují mužům a ženám stejné možnosti
v práci, v pracovních a životních pod-
mínkách se ještě celkově lépe uplatňují
užívání kultury, v politické aktivitě. Je
nesporné, že vzhledem k pozůstatkům mi-
nulých tradic ve vědomí lidí a dosud ne-
dorešeným společensko-ekonomickým pod-
mínkách se ještě celkově lépe uplatňují
muži, a to jak v povolání, tak ve výhod-
nějším postavení v rodině a při výchově
dětí. Také v politickém životě sehrávají
významnější úlohu než ženy. Je však tře-
ba vidět také to, že ženy stále častěji vy-
konávají náročná, vysoce kvalifikovaná
povolání, stále častěji pracují v oborech
považovaných dříve za obory výhradně
mužské. Neobyčejně vzrostl podíl žen
v odvětvích vědy, kde by se ženy podle
názorů tradovaných v buržoazní sociolo-
gii nemohly vůbec uplatnit. Rovněž ros-
te jejich aktivní podíl na politickém a
veřejném životě, z něhož je buržoazní so-
ciologie v podstatě vyřazuje.

Praxe socialistických zemí ukazuje, že
rozdíly mezi muži a ženami v oblasti in-
telektu a schopností, pokud vůbec existu-
jí, nejsou podstatné a nemohou sloužit ja-
ko argument proti všestrannému uplatně-
ní žen v pracovním procesu s výjimkou
oborů a prací, které dosud mohou ohro-
zit jejich mateřskou funkci.

Zaměstnanost žen jako nezbytná podmínka jejich emancipace

Metodicky lze vyzvednout především tři
základní momenty, jimiž klasikové mar-
xismu-leninismu podmínili osvobození že-

ny: a) zapojení žen do ekonomické činnosti, které začíná v období první průmyslové revoluce, b) existence socialistického hospodářství, jež je nejzákladnější a rozhodující podmínkou, c) likvidace domácí malovýroby a vytvoření takových výrobních odvětví, která zminimalizují domácí práce a v podstatě je z rodin odstraní.

Rozvoj ekonomické aktivity žen a odstraňování jejích zábran, stejně jako cílevědomá minimalizace domácích prací, je podmíněn existencí socialistického společenského řádu. Jen socialistická společnost je například s to vytvářet pracovní příležitosti i za cenu dočasných ekonomických ztrát, investovat obrovské částky do zařízení pro předškolní a školní děti, rozvíjet v co nejširší míře vzdělání obyvatelstva a jeho kulturní úroveň, tedy přebírat na sebe úkoly, které kapitalistická společnost přes tlaky veřejnosti chápe spíše jako soukromou záležitost jedinců a rodin.

Z hlediska vytvořené báze, z hlediska již existující socialistické společnosti, je pak sociologicky nejzajímavějším jevem sama ekonomická aktivita žen. Je totiž základem průběhu těžko vyčíslitelného emancipačního procesu a mnoha změn v myšlení lidí v historicky krátké době. Ve svých ekonomických, kulturních a morálních důsledcích je klasickým potvrzením Engelsovy teze, že zrovnoprávnění ženy není možné, pokud je vyloučena ze společenské produktivní práce.

Ekonomická aktivita žen je jedním ze stimulatorů, které v makrorovině ovlivňují a mění sociální strukturu společnosti. Celou řadou probíhajících změn také ovlivňuje a nově formuje takové jevy, jako je výchova nových generací, životní způsob lidí naší epochy, vztahy mezi lidmi v pracovní a mimopracovní sféře, fungování a charakter pracovních kolektivů a jiné jevy, z hlediska společnosti i jedince významné. Přitom působí na proměny prvků a celých systémů po tisíciletí zavedených tradic, které se ještě generaci rodičů zdály neotřesitelné. Patří mezi ně stoupající podíl kolektivní výchovy dětí, uvolnění vztahů mezi mužem a ženou, vzrůstající samozřejmost rovného postavení žen v práci, vstup žen do ve-

doucích funkcí, kdy řídí i celé kolektivy vysoce kvalifikovaných mužů apod., tedy jevy jak vysoce pozitivní, tak jevy, které společenská kritéria morálky hodnotí nepříznivě. Za třicet let existence socialistické společnosti vzala za své např. instituce věna, která po staletí fungovala zcela neměnně. Do popředí vyhraněné společenské pozornosti se dostalo vzdělání dívek, snaha rodičů, aby dosáhly co nejvyšší kvalifikace.

Všechny tyto otázky svým způsobem souvisejí s ekonomickou činností žen, nejsou-li jejím přímým produktem.

Ekonomická aktivita žen má jak celosvětově, tak u nás. některé charakteristické rysy. Jedním z nich je její *růst*, zejména v poválečném období. Celosvětově je zaměstnáno asi 1,5 miliardy osob, z toho půl miliardy činí ženy; v průměru je tedy zaměstnána každá třetí žena. Mezi rozvojovými, kapitalistickými a socialistickými zeměmi jsou v zaměstnanosti žen velké rozdíly. Zatímco nízká úroveň ekonomiky není s to v koloniálních, polokoloniálních a rozvojových zemích realizovat ani plnou zaměstnanost mužů, pohybuje se ekonomická aktivita žen v kapitalistických zemích mezi 20–38 % z celku činného obyvatelstva. V NSR je například zaměstnáno 30 % žen, ve Velké Británii také kolem 30 %, v Itálii 20 %, v Belgii 29 %, v USA 38 % žen z celkového počtu zaměstnaných osob.

V socialistických zemích se zaměstnanost žen v průběhu průmyslového rozvoje velmi přiblížila zaměstnanosti mužů. V naší republice, která má kolem 8 miliónů obyvatelstva v produktivním věku, je zaměstnáno zhruba 3,5 miliónu žen, tj. 47,8 % z celku všech zaměstnaných osob. Každý druhý zaměstnaný občan naší republiky je tedy žena, rozdíl mezi zaměstnaností mužů a žen je minimální. Stejně je tomu v SSSR, NDR a většině ostatních socialistických zemí.

Významným rysem dnešní zaměstnanosti žen jsou *změny v její struktuře*. Vědeckotechnická revoluce, mechanizace a automatizace výrobních procesů, zavádění automatizovaných systémů řízení vedou k tomu, že v průmyslově vyspělých zemích klesá počet činného obyvatelstva v zemědělství, rozšiřuje se počet pracovníků ve

sféře služeb a ekonomicky aktivní obyvatelstvo se přesouvá ze zemědělství do průmyslu, event. do terciární sféry. Tento trend, tj. přechod pracovní síly z odvětví materiální výroby do odvětví služeb, je typický především pro ženy. Je vyvolán růstem produktivity práce a možností zabezpečit rozvoj materiální výroby mechanizací a automatizací výrobních procesů. Dnes například jen velmi málo osob v USA, v Anglii a v Kanadě pracuje v zemědělství. Ve vyspělých socialistických zemích jejich počet rovněž klesá.

Ještě v roce 1960 pracovalo u nás v zemědělství více než $\frac{3}{4}$ miliónu žen, v současné době je to 490 tisíc. Tyto procesy přesunu pracovních sil neprobíhají bez problémů, pouze jednoduchou záměnou výkonných mechanismů za lidskou pracovní sílu. Mezi ženami pracujícími v zemědělství je u nás v současné době vysoký podíl pracovníc v poproduktivním věku, s nízkou kvalifikační úrovní, takže modernizace zemědělských prací je urychlována nedostatkem pracovních sil vůbec a kvalifikovaných zvláště. V průmyslu technický pokrok snižuje namáhavost řady prací a umožňuje stále širší uplatňování ženské pracovní síly. Ženy jsou stále častěji zaměstnávány pracemi, které dříve buď vzhledem k namáhavosti, nebo složitosti nikdy nevykonávaly. Zároveň však i zde modernizace uvolňuje pracovní síly, které se pak přelévají do oblasti společenských služeb.

Naprostá většina ekonomicky činných žen u nás, asi 2,5 miliónu, pracuje v odvětvích materiální výroby. Je to především průmysl, který je základnou zaměstnanosti žen. Zhruba necelý milión žen pracuje ve společenských službách.

V roce 1948 pracovalo ve výrobních odvětvích národního hospodářství ČSSR z celkového počtu pracovníků 87 % osob. V roce 1971 však jejich podíl činil již 78 % a naopak se zvýšil podíl pracovníků v nevýrobních odvětvích. V roce 1960 pracovalo v nevýrobních odvětvích ČSSR 51,1 % žen, v roce 1974 již 59,2 % žen.

Tyto strukturální změny jsou z hlediska ženské pracovní síly pozitivní, neboť ve většině případů znamenají přechod žen z oblasti materiální výroby do oblasti společenských služeb i zlepšení pracovní-

ho prostředí a menší fyzickou namáhavost prací. Zároveň ani zde však nelze zjednodušovat, neboť je mnoho prací ve službách, které jsou fyzicky velmi namáhavé, nebo které jsou charakteristické vysokým neuropsychickým zatížením. Rovněž rozložení pracovní doby, která je často celodenní, je ve srovnání s pracemi v průmyslu, kde se tradičně udržuje pracovní doba od 6–14 hodin, nevýhodné. K tomu přistupuje i nevyrovnanost v odměňování, které je většinou nižší u povolání a oborů, kde se koncentrují ženy. Řada těchto problémů se postupně řeší, jsou však složité a vázané nejen na celospolečenská rozhodnutí a požadavky, ale i na úroveň řídicí práce v podnicích.

Se strukturálními změnami v zaměstnanosti žen je spojen i tzv. problém *feminizace* odvětví a oborů. V roce 1948 měla jen dvě z tehdy sledovaných odvětví národního hospodářství převahu žen — bylo to zdravotnictví a sociální péče a zemědělství. V roce 1963 bylo těchto odvětví již osm a v roce 1974 již jedenáct z celkového počtu odvětví.

Ženská pracovní síla se celosvětově soustřeďuje do některých odvětví a oborů již od počátku hromadného vstupu žen do práce mimo domov a pokračuje dodnes. Problematika feminizovaných odvětví je známá — vedle dosud nižší hladiny výdělků je to například obtížnější realizace sociálního zákonodárství, neboť výhody, které požívají těhotné ženy a matky dětí do 15 let, jako je například možnost přechodu na lehčí práce, práce na zkrácený pracovní úvazek, úprava pracovní doby apod., se přesouvají jako nevýhody na ženy se staršími dětmi a na bezdětné ženy.

Všeobecně známá je nespokojenost s takovým jevem, jako je feminizace školství, kdy generace chlapců a dívek jsou vychovávány po řadu let výhradně ženami. Rovněž zdravotnictví a jiné obory mají své vážné problémy vyplývající z vysokého počtu zaměstnaných žen.

V souvislosti s feminizací vznikají úvahy, zda soustřeďování žen do některých oborů není podmíněno zvláštnostmi ženské psychiky a zda jde tedy o jev trvalý, nebo zda dnešní dělení na mužské a ženské práce postupně zmizí.

Naše zákony vyčleňují některé práce včetně učebních oborů pouze pro muže a ženám je zakazují, neboť jejich výkon ohrožuje mateřskou funkci ženy. Zároveň lze pozorovat, že ženy neochotně vstupují do mnoha oborů, které jim nejsou zakázány a kde je vysoká poptávka po pracovních silách, jako jsou například kovoobory. Totéž se projevuje u chlapců. Povolání zdravotní sestry je kvalifikované, intelektuálně i fyzicky náročné a může jedince uspokojit. Přesto je to povolání u nás výhradně ženské, ačkoli zájem o studium medicíny je u mužů velmi vysoký.

Příčin feminizace nebo maskulinizace povolání je teda celá řada. Působí nejen sám charakter práce, ale i společenské názory. V povědomí lidí dosud působí tradiční normy o nevhodnosti určitých profesí pro ženy – například „černého řemesla“ či oborů technicky náročných. Naopak tam, kde se vyžaduje šikovnost rukou, jemnost prstů apod., je práce ženy uznávána.

Socialistické země poprvé v dějinách začaly prorážet tuto bariéru, začaly měnit starou a vytvářet novou tradici. Jako jediné na světě začaly hromadně vyskolovat ženy-odbornice pro technicky náročná povolání, zatímco v kapitalistických zemích se udržuje tradiční model ženy, která nerozumí technice, matematice a vědě vůbec.

Nová tradice je u nás dosud poznamenána minulostí a starými představami o tom, co je vhodné pro muže a co pro ženy. Avšak uplatnění žen v tzv. netradičních ženských oborech ukazuje, že výběr povolání je určován konkrétními společensko-historickými podmínkami, že nejde o nějaké tajemné předurčení k povolání, podmíněné jinou psychikou mužů a jinou psychikou žen. Jde o to, že v myslích lidí je ženská práce spojována s čistotou, grácií, květinami, méně již se složitými stroji a přístroji, matematickými výpočty, hlukem, skalpelem apod., ačkoli tato představa je daleko reálnější. Tyto pozůstatky ani ne tak minulé praxe jako spíše buržoazní ideologie se aktualizují například ještě v tom, že se neúměrně mnoho dívek hlásí do tzv. ženských oborů, jako je prodavačka, kadeřnice, zlatní-

ce, aranžerka, a málo například do zemědělských učebních oborů.

Přestože nová tradice vzniklá v socialistických zemích je dosud mladá, je perspektivní. Zapojuje ženy do vědeckotechnické revoluce, nenechává je stranou obrovského převratu ve výrobních silách. Tuto tradici je třeba posilovat a z mysli lidí vykořeňovat staré představy o uplatnění žen.

Z těchto perspektiv je také třeba pohlízet i na problém feminizace oborů a odvětví. Inklinace žen k určitým profesím bude trvat tak dlouho, dokud vědeckotechnický pokrok nezpřístupní a neusnadní některá povolání, kde se ženy uplatňují dosud obtížněji než muži. Bude trvat tak dlouho, dokud budou působit přežitky ve vědomí lidí, dokud mzdové soustavy nevyrovnejší některé rozdíly vedoucí muže k tomu, že se těmto povoláním vyhýbají pro nízký finanční efekt.

Z prognostického hlediska se tedy zdá přijatelnější myšlenka, že dnešní, poměrně ještě vyhraněné dělení na mužské a ženské práce přestane v budoucnu existovat.

Jiným charakteristickým rysem soudobé ženské zaměstnanosti je *vysoký podíl vdaných žen* v pracovním procesu. Evropská komise EHS ve zprávě *Situace pracujících žen ve Společenství*, vypracované v roce 1975, dokonce zdůrazňuje, že tento jev je nejvýznamnějším jevem v oblasti ekonomické aktivity žen za poslední léta.

Často ještě nedoceňovaným a velmi významným rozdílem mezi kapitalistickými a socialistickými zeměmi v tomto směru je to, že v socialistických zemích se celá sociální sféra cílevědomě a plánovitě po řadu let přizpůsobuje novému jevu – masové zaměstnanosti žen jako trvalému znaku průběhu života žen. Tomu odpovídá i úsilí o budování předškolních zařízení v měřítku dosud nevidaném, důraz na rozvoj sféry služeb a přizpůsobování celého rytmu rodin a společnosti tomuto jevu.

Ve vyspělých kapitalistických zemích dosud působí jiný model. Žena je většinou zaměstnána až do sňatku nebo do narození prvního dítěte, a jestliže se vůbec vrací do pracovního poměru, pak až tehdy, když děti odrostou. K růstu výdě-

lečné činnosti žen dochází pak až mezi čtyřicátým a padesátým rokem jejich věku. I když se ve vyspělých kapitalistických zemích tento model udržuje i nadále, ukazují se v něm v posledních letech velmi vážné trhliny. Stále více žen s dětmi usiluje o vstup do pracovního procesu a naléhají na budování předškolních zařízení, neboť vedle nedostatku pracovních příležitostí je nedostatek těchto zařízení jednou z nejvýznamnějších sociálních zábran zaměstnanosti žen v kapitalistických zemích. Například podle údajů ze semináře OSN v roce 1970 v Moskvě bylo ve Švédsku několik tisíc matek s dětmi do 10 let, které chtěly vstoupit do zaměstnání, avšak neměly kam umístit děti. V Dánsku je zaměstnáno velmi mnoho žen — cca 40 % z celkového počtu pracujících, z toho jsou 3/4 matky s dětmi. Jedním z neaktuálnějších požadavků je výstavba předškolních zařízení. Obdobně je tomu ve Francii, NSR, Japonsku a jinde.

Madeleine Vincentová, členka politbyra KS Francie, nedávno uvedla, že pro 400 tisíc pracujících matek s dětmi do tří let je k dispozici pouze 32 tisíc míst v jeslích. Soukromá paní, která by dítě pohlídala, je pro většinu francouzských žen příliš drahá [Für dich č. 22/1975].

Ve výzkumech z NSR se konstatuje, že se zvyšuje tendence k návratu do zaměstnání u žen, které přerušily výdělečnou činnost. Jde o více než 350 tisíc žen, které nabízejí svou pracovní sílu, narážejí však na dva nejzávažnější problémy: vhodné zaměstnání a zaopatření dětí [Informátor ČSVÚPSV č. 4-5 : 113]. Ženské organizace, podléhající většinou církevnímu vlivu a proniklé středostavovskými názory, které vidí v zaměstnání žen jen nutné zlo, však již také začínají žádat o prodloužení mateřské dovolené (nyní je 16 týdnů) a budování předškolních zařízení.

Stát a podnikatelé však tyto požadavky odmitají. Ministerstvo zdravotnictví NSR zahájilo dílčí akci tzv. „denních matek“. Jsou to ženy placené státem, které během dne opatrují 2–3 děti svobodných, osamělých či pracujících žen. Jde však o záležitost charitativní, jež nemá vést ke zvýšení zaměstnanosti žen, ale má zmírnit těžkou sociální situaci úzké vrstvy žen.

Obdobné problémy mají italské ženy. Dětských předškolních zařízení je naprostý nedostatek a jejich kvalita je nevyhovující. Jsou také většinou v rukou soukromých osob a náboženských organizací. Podle údajů z roku 1970 bylo v Itálii 562 jeslí se 40 tisíci míst. V téže době byly však v Itálii 3 milióny dětí ve věku do tří let [Blinova 1972 : 124]. Nedostatek těchto zařízení a zájem matek o umístění dětí vede k tomu, že za péči o dítě se požadují neúměrně vysoké poplatky.

Co vede k tomu, že v kapitalistických zemích se mění tradiční model vdané ženy v domácnosti v model zaměstnané ženy-matky?

Jsou to jednak sociálně ekonomické podmínky vyspělých kapitalistických společností, které na základě rozvoje průmyslu a služeb rozšířily pracovní příležitosti pro ženy. Monopolizace a koncentrace kapitálu vedou zároveň ke zvýšenému vykořisťování a zbídačování širokých lidových mas a jednou z cest udržení životní úrovně rodin je zaměstnanost obou manželů. Vedle toho působí v různé intenzitě řada dalších činitelů. Vědeckotechnický pokrok nepůsobí v kapitalistických zemích jen v jednoznačně progresivním smyslu. Na jedné straně vyžaduje vysoce kvalifikované kádry, na druhé straně petrifikuje jednoduché práce, nevyžadující nic než ochotu pracovat. To je jedna z příčin, proč za současného stavu mechanizace a automatizace prací jsou ženy v kapitalistických zemích v tak obrovské míře zaměstnávány na podružných pracích, nevyžadujících odbornou kvalifikaci.

Zmnožení pracovních příležitostí pro ženy nic nemění na tom, že v krizích a hospodářských otřesech jsou to ženy, které jsou jako první propouštěny z práce, jak o tom svědčí současné procesy.

Jinou příčinou vzestupného trendu zaměstnanosti žen-matek jsou demografické změny. Ženy se v současné době vdávají dříve, narození dětí se většinou koncentruje do několika málo roků a rodiny jsou méně početné. A tak ještě relativně mladé ženy s odrostlejšími dětmi mají zájem o pracovní uplatnění, o zaměstnání, které zvýší životní úroveň rodin.

Konečně nelze přehlédnout ani to, že dvacáté století s sebou přináší obrovský

kultivační proces, dotýkající se, i když různou měrou, všech žen bez rozdílu. Obě světové války stejně jako osvobozovací války koloniálních zemí vedly k tomu, že si ženy ověřily schopnost zastávat náročné práce a být ekonomicky samostatné.

Významným faktorem přeměny starých postojů žen i postojů k ženám je také vzdělání. *Růst vzdělanosti* žen je dalším charakteristickým rysem spjatým s ekonomickou činností žen. V současném světě stále roste počet žen, které by podle starých norem nemusely pracovat; přestože mají závislé děti, chtějí získat zaměstnání a uplatnit se v něm.

Dosud nedoceněnou úlohu sehrává v tomto procesu i příklad socialistických zemí, které ukázaly, že postavení žen může být rovnoprávné, že není třeba, aby ženy redukovaly svůj život a tvůrčí schopnosti jen na dětský pokoj a domácnost.

Naše společnost vychází z toho, že žena v socialistické společnosti má tři neoddělitelně spjaté základní funkce — mateřskou, ekonomickou a aktivní úlohu občanskou. Žádná z těchto funkcí nemůže být trvale opomíjena a potlačována, aniž by nedocházelo k deformaci nového postavení ženy v naší společnosti. Naprostá většina žen v produktivním věku, ať již jde o ženy svobodné, vdané, vdovy či rozvedené, je zaměstnána. Zaměstnány jsou tedy i ženy s malými dětmi. Humanismus naší společnosti se však projevuje mimo jiné i v tom, že podle možností státu se neustále zdokonaluje sociální sféra a investuje se do ní. Dnes již mají ženy s malými dětmi možnost věnovat se jim po dva roky a pobírají za tuto péči státní příspěvek. Dvaceti šesti týdny mateřské dovolené, mateřským příspěvkem a dalšími sociálními opatřeními v péči o ženu, dítě a rodinu s dětmi stojíme v čele světového pokroku v této oblasti.

Jestliže však socialistická společnost počítá s ekonomickou aktivitou žen jako s trvalým jevem, neznamená to zároveň, že každá žena musí být ve *všech* etapách života zaměstnána. Nelze totiž přehlížet dosud existující obtíže při realizaci základních rolí ženy, kdy nežídka ještě mezi nimi vzniká napětí a konflikt; tyto role je třeba vidět v konkrétní historické podobě. Jsou etapy v životě žen a rodin, kdy

některá z rolí ustoupí na čas do pozadí. To však nic nemění na tom, že vyrostly generace žen, které vedle rodin a dětí považují za neoddělitelnou součást svého života zajímavé celoživotní povolání.

Literatura

- Bebel, A.: *Žena a socialismus*. Praha 1962.
Bláha, A.: *Dnešní krize rodinného života*. Brno 1933.
Bláha, A.: *Sociologie inteligence*. Praha 1937.
Blinova, P.: *Socialno-ekonomičeskoe položenije trudjaščichsja ženščin v Italii*. Moskva 1972.
Černocký, K.: *Práce úděl člověka*. Olomouc 1947.
Dratvová, A.: *Duše dnešní ženy*. Praha 1947.
Furst, J. B.: *Neurózy a společnost*. Praha 1961.
Für dich. 1975, No. 22.
Chalupný, M.: *Vývoj lidské společnosti*. Praha 1935.
Informátor ČSVÜPSV. 1975, č. 4-5.
Kapp, O.: *O rozdíle nadání pohlaví*. In: Sociologický sborník. Roč. I, Martin 1946.
Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 3. Praha 1952.
Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 30. Praha 1956.
Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 29. Praha 1952.
Marx, K.: *Kapitál*, sv. I. Praha 1954.
Marx, K. - Engels, B.: *Spisy*, sv. 21. Praha 1967.
Marx, K. - Engels, B.: *Vybrané spisy II*. Praha 1950.
Weyr, F.: *Nadprůměrná inteligence jako hromadný jev*. Praha 1927.

Резюме

Бауэрова Я.: Марксизм-ленинизм и женский вопрос

Классики марксизма-ленинизма решали вопрос о порабощении женщины в семье и в обществе в рамках разработки марксистской теории. В наиболее полном виде вопрос о прошлом, настоящем и будущем положении женщины изложен в работе Энгельса «Происхождение семьи, частной собственности и государства» (1884). В условиях существования социалистического общества проблему решения женского вопроса разработал В. И. Ленин, который и на практике проводил включение женщин в экономическую и общественную жизнь.

Причины возникновения исторического порабощения женщины уходят своими корнями в эпоху глубоких экономических и общественных перемен, которые произошли в старом родовом обществе, причем решающую роль, как и в возникновении государства, сыграло возникновение частной собственности.

Буржуазная социология отвлекается от общественных условий, которые в ходе истории формировали женщину. Это относится и к чешской буржуазной социологии, которая в основном исходила из «биологической» теории жен-

щины. Из социологов, занимавшихся этими вопросами, можно назвать, напр., А. Дратвову, К. Черноподкого, О. Каппа, но и М. Халушного и А. Благую. Рациональным смыслом буржуазных теорий женщины является стремление воспрепятствовать ей выполнять важные профессии, получить глубокое профессиональное образование, подавить ее таланты и способности и таким образом удержать ее в капиталистическом рабстве.

Социалистические общества впервые в истории разрушили преграды, созданные между мужчинами и женщинами классово-антагонистическими обществами, различными религиями и буржуазной идеологией. В социалистическом обществе у женщин равные возможности с мужчинами и в труде, в условиях жизни, в образовании, в быту, в использовании культуры, в политической деятельности. Однако в результате традиций прошлого и некоторых нерешенных еще целиком общественно-экономических условий сфера их деятельности пока уже, чем у мужчин.

Классики марксизма-ленинизма указали на три условия освобождения женщины: а) существование социалистического народного хозяйства, б) включение женщин в экономическую деятельность, в) создание широкой сети услуг и торговли и ликвидацию мелкотоварного производства. Первых два условия выполнены у нас уже целиком. Осуществление третьего условия — задача более долгосрочная и решение ее зависит от общего экономического положения страны.

Для занятости женщин в настоящее время характерен ее общий высокий уровень, далее значительные изменения в структуре женской рабочей силы, преобладание женщин в некоторых отраслях, значительная доля замужних женщин, работающих в народном хозяйстве и др. черты. Некоторые из упомянутых процессов присущи и капитализму, но даже в этих случаях в рамках этих общих процессов существуют глубокие различия между капиталистическими и социалистическими странами. В современном буржуазном мире все больше женщин стремится пойти работу, но это вытекает из усиления эксплуатации и обнищания семей, которые мужчины уже не в состоянии пропитать. Хотя и в капиталистических странах растет число женщин, стремящихся к самодовольствию в сфере общественного труда, процесс этот несоизмерим с аналогичным процессом в социалистических странах.

Социалистические страны программно ориентируются на совершенствование социальной сферы и таким образом на практике позволяют непрерывно углублять равноправие женщин в нашем обществе.

Summary

Bauerová J.: Marxism-Leninism and the Problem of Woman

The classics of Marxism-Leninism solved the causes of the existing subjection of woman

in the family and in society within the framework of developing Marxist theory. The most concentrated summarization of considerations concerning the past, present and future position of women was presented in Engels' work from 1844: *The Origin of Family, Private Ownership and the State*. The Marxist conception of solving the problem of woman under the conditions of the socialist order was worked out by Lenin who enforced the involvement of women in economic and social life also in practice.

The causes of the historical subjection of woman are inherent in the substantial economic and social changes the old clan societies went through; the rise of private ownership was decisive in this respect — similarly as in the case of the origin of the State.

Bourgeois sociology does not take into account the social conditions that have formed the woman in the course of history. The same applies to the Czech bourgeois sociology whose theoretical starting points were based principally on the „biological“ theory of woman. It was represented e.g. by A. Dratvová, K. Černocký, O. Kapp, but also by M. Chalupný and A. Bláha. The rational sense of the bourgeois theories of woman lies in the endeavour to prevent her from performing exacting occupations, to hinder her more thorough vocational training and education, to suppress her talents and abilities and so to keep her in capitalist subjection.

For the first time in history, socialist societies broke through the barrier erected between men and women by class antagonistic societies, religions of all kinds and bourgeois ideologies. In the socialist societies, women have the same opportunities as men as concerns work, working and living conditions, education, habitation, utilization of culture, political activity. However, in consequence of former traditions as well as of some hitherto unsolved socioeconomic circumstances, they have so far asserted themselves less than men.

From the methodological point of view, the classics of Marxism conditioned the liberation of women by the following three factors: a) existence of socialist economy, b) participation of women in economic activity, c) formation of an extensive net of services and commerce and abolishment of small-scale production. In this country, the first two conditions have been completely fulfilled. The realization of the third is of a more long-termed nature, being dependent upon the country's economic development.

In our days, the employment of women is characterized by having reached a very high level; by changes taking place in the structure of the women's labour force; by the feminization of some branches and lines; by an extensive participation of married women in the working process and by further aspects.

Some of these processes are intrinsic both to capitalism and to socialism; simultaneously, however, even within the framework of these individual phenomena, there are substantial differences between capitalist and socialist countries. In the contemporary bourgeois world, an ever-growing number of women endeavours to enter into the working process, this being due to the increasing exploitation and pauperization of the families the husbands are no longer able to sustain. Even

though, in capitalist countries, the number of women endeavouring to attain their self-realization in their work is increasing, this process is incommensurable with that taking place in socialist countries.

The socialist countries' program orientation is aimed at improving the social sphere; thus a continuous enhancement of the equality of men's and women's rights in our society is rendered possible in practice.